

Etična literarna veda med kakofonijo in pluralnostjo

Tomo Virk

Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, SI-1000 Ljubljana,
Aškerčeva 2
tomo.virk@guest.arnes.si

Čeprav je tako imenovani »etični obrat« v literarni vedi nastopil na prehodu iz osemdesetih let prejšnjega stoletja v devetdeseta, zlasti v ameriški literarni vedi kot reakcija na dekonstrukcijo, je razmerje med etiko in literaturo predmet literarnovednega zanimanja že od samih začetkov refleksije o literaturi. Razprava povzema nekatere vidnejše sodobne smeri raziskovanja te problematike ter poskuša prikazati njihove prednosti in pomanjkljivosti. Kot največjo pomanjkljivost izpostavi problem »kakofonije«, terminološke in metodološke neusklajenosti v sodobni etični literarni vedi. Kot nujno podlago za njeno odpravo predlaga natančen pretes nekaterih ključnih pojmov in pojmovnih sklopov etične literarne vede, na primer vsebine in dometa pojmov »literatura« in »etika«, razmerja med etiko in moralo, etiko in politiko ter etiko in estetiko (prav to zadnje razmerje odpira nova, še ne zadostno osvetljena vprašanja, npr. problematiko estetske avtonomije v povezavi z etičnim vrednotenjem, problem estetskega prevrednotenja na podlagi etičnega vrednotenja ipd.). Ob sklepu se razprava zavzema za intenzivnejšo metodološko in teoretično avtorefleksijo na področju etične literarne vede.

Ključne besede: literatura in etika / literarna veda / etični obrat / etika in morala / literatura in politika / estetska avtonomija

Povezovanje literature z etiko (ali moralo) ima dolgo in častitljivo zgodovino.¹ Že vsaj Platon in Aristotel sta bila mnenja, da literatura moralno vpliva na svoje sprejemnike. Aristotelovo razpravljanje o sočutju ter

¹ Izraz »etična literarna veda«, uporabljen v naslovu razprave, je zasilni prevod angleškega »ethical literary criticism«, ki sicer tudi sam ni ravno idealen, a vsebuje manj dvomij kot katerakoli slovenska ustreznica. Najbolje ga je seveda mogoče prevesti opisno, torej kot pristop znotraj literarne vede, ki se osredinja na raznovrstne etične razsežnosti literature oziroma literarnega polja. Ko ga skrbimo na *tehnični termin* (zanj ni nujno – čeprav je zaželeno –, da je docela smisel in nedvoumen; pomislimo le na termina »primerjalna književnost« in »literarna teorija«), imamo poleg izraza »etična literarna veda« še druge možnosti: »etični pristop k literaturi«, »etična kritika« (po zgledu »ekokritike« in »evokritike« nemara celo »etokritika«), »etično kritištvo« itn. Duhu slovenske terminološke tradicije se mi zdi najboljše prva dva pojma, zato dajem prednost njima.

očiščenju – oziroma *katarzi* – v *Poetiki* je bilo izhodišče za mnoge sodobne razprave o etičnem dometu in pomenu literature. Podobno velja za nekatere njegove pojme, razvite v drugih delih, na primer za v *Nikomahovi etiki* razgrnjeno teorijo o *phrónesis*, praktični življenjski modrosti oziroma »pametnosti«, ki se nam pomaga pravilno odločati v življenjskih položajih in tako živeti *dobro*, to je etično življenje. Ta teorija je pomembno vplivala na neoaristotelovsko smer v novejši etični teoriji, še posebej na njen prispevek k sodobni etični literarni vedi. Drugi antični, srednjeveški ali zgodnji novoveški avtorji so bili glede tega za sodobno literarno vedo sicer manj navdihujoči, a to ne pomeni, da pri njih ni najti plodovitih nastavkov za premislek o razmerju med etiko in literaturo. Nasprotno, zlasti v srednjem veku se je o tej temi precej razpravljalo,² a tudi pozneje zanimanje zanjo nikoli ni docela upadlo. Če izpostavim le en, nekoliko manj znani primer: leta 1767 je Christian August Clodius v štirih debelih zvezkih objavil monumentalno delo *Versuche aus der Literatur und Moral*, kjer je v enem od poglavij tako rekoč »imanentno« (in z današnjega gledišča nekoliko staromodno) obravnaval etiko in moralo v starogrških tragedijah. Clodiusovo delo je sicer za današnjo etično literarno vedo manj zanimivo; omembe vredno je predvsem kot monografska obdelava teme *literatura in etika/morala*, kar je za starejša obdobja redkost. Precej zanimivejši pa so priložnostni spisi nekaterih drugih. Angela Locatelli tako denimo opozarja, da so nekatere misli Shaftesburyja, filozofov škotskega razsvetljenstva in nekoliko pozneje Shelleyja o razmerju med literaturo in etiko »anticipirale posamezne vidike sodobne filozofske misli Jürgena Habermasa (1990) in Marthe C. Nussbaum« (49) in da so bile po duhu že v skladu z etično teorijo s konca dvajsetega stoletja, torej prav nič staromodno moralistične. Podobno bi bilo mogoče ugotavljati tudi za poglede nekaterih nemških romantikov (pisateljev in pesnikov ali filozofov), pa še za koga. Toda proti koncu devetnajstega stoletja in na začetku dvajsetega se je ukvarjanja z etiko v literaturi oprijel slab sloves *moraliziranja*, in v začetnem obdobju izoblikovanja velikih literarnovednih šol se ne razvije posebno področje, ki bi ga lahko imenovali »etična literarna veda« ali »etični pristop k literaturi«. Literarno vedo tedaj bolj od etičnih razsežnosti zanima estetska, bolj od vsebinskih pristopov pa tako imenovani »formalistični«.

Tako stanje se je dramatično spremenilo v zadnjih dveh desetletjih dvajsetega stoletja, ko je – sprva in vsekakor najobsežneje v ZDA in Kanadi – nastopil tako imenovani *etični obrat* (*ethical turn*) v literar-

² Za danes že klasično poročilo o teh razpravah gl. Curtius. Za novejši pregled gl. npr. Johnson.

ni vedi. Sama metafora obrata, ki evocira Kopernika, morda pa tudi Kanta (in spominja na toliko drugih modernih obratov: jezikovnega, teoretičnega, političnega, kulturnega, estetskega itn.), je sicer nekoliko pretirana. Ne le zato, ker »obrat« ni zajel kar vse literarne vede, temveč le njen del, temveč tudi zato, ker se je tudi po romantiki razpravljanje o literaturi, etiki in morali v različnih oblikah vseskozi nadaljevalo, in to ne le v angloameriški literarni vedi, ki v moderni etični literarni vedi prednjači, temveč tudi drugod. Vendar pa drži, da sta literarna veda in filozofija šele v osemdesetih in devetdesetih letih dvajsetega stoletja svojo pozornost tako rekoč *programsko* usmerili k različnim vidikom razmerja med literaturo in etiko. Med najvidnejšimi filozofskimi in literarnovednimi akterji tega »obrata« so bili Wayne Booth, Martha C. Nussbaum, Alasdair Macintyre, Richard Rorty, J. Hillis-Miller, Stanley Cavell, Adam Zachary Newton, Lawrence Buell, James Phelan in drugi. Le malo pozneje, leta 2004, in konceptualno neodvisno od zahodnega »etičnega obrata«, je v kitajski literarni vedi Nie Zhenzhao utemeljil nov, podrobno izdelan, sistematičen pristop k literaturi, ki ga je poimenoval »etična literarna veda«. V zadnjih desetletjih se je tako imenovana etična literarna veda močno razvila in razvejala v niz posamičnih smeri, med katerimi so najvidnejše *narativna etika*, *literarno retorična etika*, *etika branja* in *etika drugosti*, njim ob boku pa še *etika pisanja*, *etika fikcije*, *etika razlike*, *etika kritištva*, *etika interpretacije*, *etika svetovne književnosti*, *etika imaginacije*, *etika hiperteksta*, *etika empatije* itn. Seznam je potencialno neskončen, raziskovalno področje »literatura in etika« pa po vsem sodeč tako odprto, da je že kar nekoliko kaotično. Ne preseneča, da je to stanje marsikoga zaskrbelo. Dagmar Krause je po mojem mnenju pravilno opazila, da

pomeni etika različnim ljudem precej različne reči in da poskus razjasnitve glede tega dodatno otežuje okoliščina, da se le redki med tistimi, ki o tem razpravljajo, potrudijo podati definicijo etike in morale, čeprav ta pojma vsi brez zadržkov uporabljajo. Povrh le redko pojasnijo, na kateri ravni je po njihovem mnenju opaziti vpliv etike na literaturo, kaj šele, da bi razjasnili, kaj sploh lahko velja za tak vpliv. Celotna debata med, denimo, M. Nussbaum, Boothom in Posnerjem je žrtev te neusklajenosti. (36)

Podobno opaža Lawrence Buell:

Ker ni posebnega pristopa k etičnim vprašanjem, ki bi si ga delila več kot le peščica raziskovalcev, delujočih na različnih področjih literarne vede in teorije, povzroča več kot le običajno zmedo, ko – to se pogosto dogaja – priznani zastopniki etične literarne vede svojega razumevanja etike ne soočajo z alterna-

tivnimi razumevanji ali s starejšo tradicijo glede te teme [...]. Kaže pa, da vsaj za zdaj ta kakofonija nikogar preveč ne skrbi. (11)

Doslej je bilo sicer že kar nekaj poskusov, da bi to kakofonijo vsaj delno omejili in pojasnili temeljna gibalna in vzroke »etičnega obrata«. Pojavile so se genealogije, tipologije in klasifikacije etičnih pristopov k literaturi. Pri pojasnjevanju vzrokov za njihov vznik konec dvajsetega stoletja raziskovalci in raziskovalke največkrat omenjajo obrat od dekonstrukcije in »tekstualizma«. Občasno se pojavljajo tudi domneve, da je omenjeni »etični obrat« v literarni vedi, pa tudi nasploh v humanistiki, posledica vse večje potrebe humanistike po prepričljivejši družbeni legitimizaciji (glede tega so posebej zanimiva dela M. Nussbaum *Love's Knowledge, Poetic Justice in Not for a Profit*). Kar zadeva poskuse genealogije, tipologije in klasifikacije, te zvečine omenjajo tri smeri sodobnih etičnih pristopov k literaturi: neoaristotelovsko (npr. M. Nussbaum), dekonstrukcijsko (de Man, Hillis-Miller, Derrida) in pa razvejano paleto pristopov, katerih skupna poteza je izhajanje iz Levinasove (včasih tudi Blanchoteve) etike (Derek Attridge in armada drugih). Bržkone eno najpopolnejših klasifikacij je leta 1999 podal Buell v članku »In Pursuit of Ethics«. V njem je razložil teh šest »genealoških pramenov« etične literarne vede: 1) tradicionalni pristopi, ki se osredinjajo »na moralne teme in vrednote literarnih del in njihovih implicitnih avtorjev« (7), na primer v spisih Bootha; 2) pristopi, ki uporabljajo literaturo za namene etične filozofije (M. Nussbaum, Rorty); 3) dekonstrukcijski pristopi, ki se delijo v »dva posebna [...] etična tokova« (9), v *etiko branja* (B. Johnson, Hillis-Miller) in v *etiko drugosti*, ki izhaja iz Derridajevega dialoga z Levinasom; 4) »povečana pozornost [...] do subjekta in njegovega delovanja«, nastala pod vplivom »poznega dela Michela Foucaulta« (9); 5) še en pristop, ki izhaja iz poznega Foucaulta in za katerega je značilna kritika redukcioniističnih pristopov in vsesplošnega »spoznavnega skepticizma« (10), kakršen naj bi bil značilen za poststrukturalizem; 6) »povečana osveščenost glede poklicne etike« (10). Ob teh šest genealoških pramenov postavi Buell še pet »značilnih potez« (12) etične literarne vede: 1) obnovljeno zanimanje za prispevek avtorja pri izdelavi besedila; 2) poudarjanje odgovornosti bralca do besedila, ki je razumljeno kot bralčev *drugi*; 3) pozornost do vloge »formalnih« potez literarnih del pri vzpostavljanju njihove etične razsežnosti; 4) razlikovanje med etiko in moralo, in 5) osvetljevanje razmerja med osebnim in družbeno-političnim (12–14). Nekoliko drugačen – po mojem mnenju precej bolj sistematičen – nabor možnosti za raziskovanje etičnega v literaturi z

vidika etične literarne vede razvije Nie Zhenzhao s temi »petimi vidi-ki« (Biwu 29), ki že predpostavljajo razlikovanje med etiko in moralo (o tem bo govor nekoliko pozneje): 1) prvi se osredinja na pisatelje in pisateljice, na raziskovanje njihovih moralnih vrednot, zgodovinskega ozadja teh vrednot ter njihove povezave z vrednotami, izraženimi v delih teh pisateljev in pisateljic; 2) drugi se osredinja na literarno delo, v njem izražene moralne pojave ter na njihovo razmerje z moralnimi pojavi v realnosti, zlasti v družbi; 3) tretji zadeva razmerje med bralci in deli in raziskuje moralne učinke del na bralce in družbo ter bralsko vrednotenje moralne drže avtorjev in njihovih del; 4) pri četrtem gre za preiskovanje moralnega dometa avtorjev in njihovih del z gledišča etike ter za vpliv njihove morale na druge sodobne in poznejše avtorje in njihova dela; 5) peti zajema različna splošna vprašanja glede razmerja med literaturo, etiko in družbo (Biwu 29; Zhenzhao »Ethical« 19–20). V nasprotju z Buellom, ki podaja nekakšno klasifikacijo celotnega »kakofoničnega« korpusa besedil s področja sodobne etične literarne vede, zadeva Zhenzhao predlog zgolj njegov lastni pristop, ki pomeni v sodobni literarni vedi enega od redkih zares celovitih pristopov k literaturi z gledišča etike.

Polje etične literarne vede je torej odprto in široko, posamezni pristopi znotraj nje pa so ne le pluralni, temveč celo »kakofonični«. Vendar to ne pomeni, da med njimi ni nikakršnih skupnih točk. Vsak etični pristop k literaturi verjetno predpostavlja, da ima literatura poleg drugih vrednot, denimo estetskih in spoznavnih, tudi etične.³ Posamezni raziskovalci resda niso docela soglasni glede tega, kaj sestavlja te vrednote, na kateri ravni literarnega dela jih moramo raziskovati, s katerimi metodami in s kakšnim izhodiščnim pojmovanjem etike. Vendar pa imajo zvečine podobne poglede na to, zakaj je literatura posebej primerna prav za raziskovanje z gledišča etike. Najprej je tu okoliščina, da je za večino literarnih umetnin (če ne za vse) značilna tako imenovana *singularnost*, ki po mnenju etične filozofije oziroma teorije velja tudi za etično dejanje in etično izbiro. V tem primeru imamo opraviti z nekakšno *strukturno analogijo* med literaturo in etiko, ki torej že sama na sebi naravnost spodbuja raziskovanje razmerja med njima. Nič manj pomembne se zdijo glede tega nekatere druge značilnosti literature, ki jih odkrivajo ne le literarni znanstveniki, temveč tudi filozofi, pa celo psihologi in kognitivni znanstveniki. Z gledišča dognanj teh disciplin je denimo literatura ne le posebej dovzetna za etično raziskovanje, temveč tudi primerna kot sredstvo etične vzgoje, to pa zato, ker zmore zbujati

³ Na Slovenskem je klasična referenca za to seveda Kosova *Literarna teorija*.

čustva, spodbujati sočutje oziroma empatijo in razvijati domišljijo, kar so vse *spoznavni modusi*, značilni tudi za moralno ali etično sodbo, ki po svoji naravi ni propozicijska ali zgolj refleksivna, kot so to nekateri drugi tipi sodb, ampak ima svoj, literarnemu soroden način legitimnega utemeljevanja.

Glede teh značilnosti raziskovalci etične razsežnosti literature torej bolj ali manj soglašajo. Razlike se pojavijo predvsem glede tega, kakšne učinke povzroča – ali lahko povzroča, ali bi celo morala povzročati – literatura s temi svojimi značilnostmi z gledišča etike. Nekateri so prepričani, da literatura ponuja moralne zgleda, ki naj bi jim sledili (ali jih zavračali), in da je pri tem posebej učinkovita prav zaradi prej opisanih lastnosti. Drugi so mnenja, da literatura pred bralca postavlja *posamične, singularne* etične oziroma moralne situacije, like in njihove odločitve, in da tako krepi naše etične oziroma moralne zmožnosti, saj je nekakšna vaja v moralni imaginaciji in refleksiji. Ko denimo beremo *Antigono*, *Hamleta*, *Zločin in kazen* ali katerikoli roman Henryja Jamesa ali George Eliot, v skladu s tem pogledom (*pace* Borges) sami začasno postanemo Antigona, Hamlet, Raskolnikov ali protagonisti romanov Jamesa in George Eliot in tako pridobimo (etično, moralno) izkušnjo, ki je sicer ne bi.⁴ Spet tretji poudarjajo, da literatura spodbuja našo zmožnost za empatijo ter (s)poznavanje in priznavanje *drugega* ali *drugosti*, kar je za marsikoga predpogoj etike (vsaj v Levinasovem smislu).

Te tri možne drže znotraj etičnih pristopov k literaturi – ki so vse izdatno zastopane v sodobni literarni vedi in je v njih mogoče celo videti tri prevladujoče tokove pri etičnem raziskovanju literature: *moralnega*, *etičnega* in *metaetičnega* – so si med seboj tako različne, da ne dopuščajo soglasja glede razmerja med literaturo in etiko in da celo ponujajo zelo različne odgovore na nekatera temeljna vprašanja, povezana z etično ali moralno razsežnostjo literature, na primer: Ali literatura uči moralne vrednote ali ne? Ali ponuja navodila, kako živeti dobro oziroma moralno življenje? Ali z branjem literature postanemo boljši ljudje? Oziroma če se pomaknemo h kompleksnejšim vprašanjem: Ali je literarno delo sploh lahko nemoralno? Ali moralni spodrsaljki v literarnem delu zmanjšujejo njegovo estetsko vrednost (in narobe)? Ali delo, ki je z moralnega oziroma etičnega gledišča sporno, sploh lahko obvelja za umetniško? Kako je glede tega pri literarnih umetninah, ki so nedvomno obveljale za klasične (denimo Shakespearove drame, romani

⁴ To je – sicer zunaj etične literarne vede – obsežno dokazoval že denimo H. R. Jauss v svojem monumentalnem delu *Estetsko izkustvo in literarna hermenevtika*.

Marka Twaina), v katerih pa vsaj z gledišča nekaterih skupin sodobnih bralcev odkrivamo pomembne moralne zdrse?

Raziskovalci etične razsežnosti literature na ta in podobna vprašanja odgovarjajo različno. Razhajanja ne le v njihovih mnenjih, temveč tudi utemeljevanjih so tako velika, da vse skupaj skoraj že daje vtis nekakšnega etičnega relativizma ali celo nihilizma. Seveda, etični relativizem – ki ni isto kot etični pluralizem! – je znotraj etične teorije legitimna drža. Menim pa, da ni ravno obetavna in plodovita teoretična podlaga za ukvarjanje z etično literarno vedo. Da bi se izognil relativizmu, predlagam v nadaljevanju kratek kritični pretres nekaterih ključnih pojmov in postavk, na katerih temelji etična literarna veda. Tovrsten premislek je po mojem mnenju nujno potreben, če želimo vnesti nekoliko reda v motečo in arbitrarno »kakofonijo« etične literarne vede in tako prispevati k temu, da se razvije v pluralistično, a notranje konsistentno raziskovalno polje.

* * *

Naj začnem s splošno trditvijo, ki ni čisto brez notranje protislovnosti: ko razpravljamo o literaturi in etiki, se moramo čim bolj izogibati posploševanjem in apodiktičnim trditvam. Njihovo veljavnost je namreč pogosto mogoče zlahka ovreči s protiprimeri. Mnogi raziskovalci s področja etične literarne vede (Hillis-Miller je že tak) denimo menijo, da literatura ne ponuja eksplicitnih (pa tudi ne implicitnih) »navodil za moralno ravnanje« (Posner, »Against« 11). Takšno prepričanje temelji na posebnem pojmovanju literature, povezanem z znanimi pojmi, kot so *estetska avtonomija*, *odprto delo*, *fikcija*, *kvazirealnost*, *neskončna semioza*, *polivalenčna konvencija*, *pisljivo besedilo*, *polifonični roman*, *semantična aporija*, *zdrs označenca pod označevalcem* ipd. Kopica *natančnih branj* literarnih besedil, zlasti v okviru dekonstrukcije in anglo-ameriškega novega kritištva, pa tudi drugih metodoloških usmeritev, po vsem sodeč potrjuje temeljno nedidaktično naravo literature, ki bralcu ne daje nikakršnih jasnih navodil – denimo za etično ravnanje. Toda čeprav ta ugotovitev morda res velja za pretežni del moderne literature, pa ne zajema čisto vse; še manj je kot posplošitev veljavna za predmoderno literaturo, ki je nastajala v drugačnih okoliščinah in v okviru drugačnih funkcij kot moderna. Kdor bi denimo trdil, da vsaj ena od funkcij Sofoklejevih tragedij, Dantejeve *Božanske komedije*, srednjeveških *eksemplov* itn. ni bila tudi nekakšno dajanje moralnih smernic ali celo navodil bralcem, bi zanikal izpričana dejstva. To pa ne velja le za starejšo, antično in srednjeveško literaturo, temveč tudi na

primer za Voltairovega *Kandida* (oziroma za dobršen del razsvetljske literature nasploh), za vso angažirano literaturo ali, če dam še en značilen primer, za dela velikih ruskih romanopiscev devetnajstega stoletja, ki so za ruske bralce vselej veljala tudi kot nekakšno moralno navodilo oziroma moralna instanca. Nobenega dvoma ni, da tudi marsikatero drugo moderno literarno delo svoje bralce *lahko* tudi (moralno ali kako drugače) vzgaja oziroma poučuje.

Vendar pa se tudi nasprotna posplošujoča trditev, namreč, da literatura *daje* moralna navodila, izkaže za enako napačno. V novejšem času tako prepričanje, ki je pogosto povezano s tako imenovanim »referencialnim branjem« oziroma z »močnim« pojmovanjem *mimesis*, največkrat sicer ostaja implicitno, skrito pod plaščem ideološke ali politične kritike. Za zahodne raziskovalce namreč taka drža preveč spominja na staromodni moralizem, da bi jo preveč očitno poudarjali. Vendar je v mnogih primerih prav ta moralistična drža še kako navzoča. Nezahodni raziskovalci se zdijo glede tega precej bolj sproščeni in manj samozavestni. Za Nie Zhenzhao, ki je gonilna sila kitajske – lahko bi tudi rekli, »vzhodne« – različice »etičnega obrata« v literarni vedi, je »temeljna funkcija literature dajanje navodil in vzgoja človeka v moralno bitje« (Kim 398). A čeprav Zhenzhao navaja dobre primere v potrditev svoje teze, jih mnogi argumenti njegovih nasprotnikov spodkopavajo.

Nauk, ki ga lahko povlečemo iz spodletelosti obeh skrajnosti, je torej preprost: o tem, ali literatura daje ali ne daje moralnih navodil oziroma smernic, ali nas etično vzgaja ali ne, ne moremo dajati splošnih sodb. Literatura svoje bralce *lahko* moralno vzgaja, a enako jih lahko tudi *ne*. Odgovor na vprašanje o njeni moralno didaktični funkciji je odvisen od mnogih okoliščin, ki so vselej *posebne*, zadevajo pa sprejemnikov horizont pričakovanja, njegovo literarno kulturo, njegovo bralsko izurjenost in izobrazbo, zgodovinski trenutek, tip besedila (»berljivo« ali »pisljivo«, če uporabim Barthesova izraza, samonanašalno ali angažirano, »poetično« ali »mimetično« itn.) in še marsikaj.

Vztrajanje pri močnih, posplošujočih trditvah utegne biti eden od razlogov za nespravljivo kakofonijo etično/moralno motiviranih pristopov k literaturi. Drugi, nič manj pomembni, je zelo raznoliko, poljubno razumevanje samega pojma literatura oziroma njenega obsega, ko je govor o njenih etičnih vidikih. Booth na primer literaturo razume v preširokem (čeprav obenem tudi preozkem) pomenu kot sinonim za *pripoved*. Preširoko (in preohlapno) se zdi tudi pojmovanje Eskina, ki uporablja pojem »literatura v širokem pomenu, tako da vključuje tudi film itn.« (Eskin, »Introduction« 557). Na popolnoma drugačno rabo naletimo pri Angeli Locatelli: »Literaturo sem označila kot 'umetniško'

zato, da bi nakazala, kako pojma literatura ne uporabljam v najsplošnejšem pomenu kot kakršnokoli napisano besedilo, temveč v ožjem pomenu tistih del, ki so po kakovosti in učinku umetniška ali si za to prizadevajo» (47). M. Nussbaum je pri svoji obravnavi etičnega v literaturi še bolj restriktivna; njene analize so uporabne le za poseben tip modernega romana.

Tako različna pojmovanja morajo seveda nujno voditi do zelo različnih ugotovitev glede tega, kakšni so vloga, domet in pomen etičnega v literaturi. Mnogi raziskovalci so denimo prepričani, da so pomeni in »sporočila« v *umetniški* literaturi preveč kompleksni, da bi omogočali enoumno parafrazo (s tem pa tudi kakršnokoli moralno ali drugačno navodilo), medtem ko je pri tako imenovani »trivialni literaturi« to drugače. Če torej uporabljamo pojem »literatura« v tem smislu (torej kot »umetniška literatura«), je že vnaprej jasno, da tako pojmovanje izključuje razumevanje literature v duhu dajanja moralnih navodil ali smernic. Ali če dam še en primer: mnogi raziskovalci so mnenja, da je realistična literatura bolj »referencialna« kot modernistična literatura, denimo, Joycea ali V. Woolf, ter zato primernejša za tak pristop k literaturi, ki meni (npr. pri M. Nussbaum), da se iz literature lahko marsičesa naučimo o etiki in morali ter o tem, kako živeti dobro življenje. Spet drugi raziskovalci, zlasti tisti, na katere so najbolj vplivali Levinas, Blanchot ali Derrida, pa, nasprotno, višji etični potencial pripisujejo *odprtim delom* visokega modernizma. Dobršen del med seboj neusklajenih, nespravljivih in polemičnih postavk v etičnih pristopih k literaturi gre tako na račun tega, neenotnega izhodiščnega pojmovanja same literature.

Temu analogen je problem zelo različnih razumevanj pojma *etika*. M. Nussbaum denimo svoje razumevanje izpeljuje iz Aristotelove etike (mislim pa, da implicitno – čeprav bi sama to zanikala – vsaj delno tudi iz utilitarizma),⁵ kar že samo na sebi močno zamejuje domet njenega zanimanja za etično v literaturi. Po njenem mnenju je temeljno etično vprašanje to, kako živeti »dobro življenje« v Aristotelovem pomenu besede. Drugo skrajnost pomeni Boothovo razumevanje etike,⁶ ki je skrajno široko in zato ne prispeva k razreševanju zmede na tem področju, temveč jo prej spodbuja. Booth razume etiko etimološko iz grške besede *ethos*, to pa tako, da mu pomeni »značaj«, »zbir značilnosti, ki zadevajo naše navade«, »vse tisto v posamezniku ali družbi, za kar

⁵ Pri tem imam še posebej v mislih njeni deli *Poetic Justice* in *Not for a Profit*, kjer etično vrednost literature tesno povezuje z njeno družbeno uporabnostjo.

⁶ Za podobno široko – in zato komaj uporabno – razumevanje gl. Devereaux 10.

smo lahko prepričani, da se bo ohranjalo iz položaja v položaj. Svoj etos, svoj značaj izražam s svojimi privajenimi izbiri v vsaki domeni svojega življenja, in družba izraža svoj etos z izbiro, kakšna bo«. Na ta način etika zaobsega »celoten razpon učinkov na 'značaj' ali 'osebo' ali 'sebstvo'« (Booth, *The Company* 8). Richard Posner je po mojem pravilno opazil, da »zastavi Booth definicijo tega, kaj je 'etično', tako široko, da v dobršni meri sovпада s tem, kar sam razumem kot 'estetsko'« (Posner, »Against [...] Part Two« 359). To opažanje potrjujejo mnoga mesta v Boothovem osrednjem delu s področja etične literarne vede, *The Company We Keep*, denimo tole:

Ko tako razširimo svoje pojme, se pokaže zlaganost vsakršnega ostrega razločevanja med estetskimi in etičnimi vprašanji. Če beseda »vrlina«⁷ pokriva vsakršno pristno moč ali silo in če je človekov etos celota njegovih ali njenih vrlin, tedaj lahko velja za etično kritištvo vsak pristop, ki poskuša pokazati, v kakšnem odnosu so vrline pripovedi z vrlinami sebstev in družb ter kako vpliva etos vsake zgodbe na etos – celoto vrlin – vsakega bralca oziroma kako etos bralca vpliva na etos zgodbe. To očitno pomeni, da se ukvarjamo z etično literarno vedo tako tedaj, ko hvalimo zgodbo ali pesem zato, ker »dviguje našo estetsko občutljivost« ali »zvišuje našo zmožnost čustvovanja«, kot tudi v primeru, ko napadamo dekadenco, seksizem ali rasizem. (Booth, *The Company* 11)⁸

Po mojem mnenju utegne biti takšno razumevanje vprašljivo, saj zabrisuje mejo med tem, kaj je v literarnih delih (pa tudi nasploh) specifično *etično*, posledično pa implicira ne le to, da so moralne ali etične pomanjkljivosti literarnega dela v enaki meri tudi estetske, temveč tudi nasprotno. O tem bom podrobneje spregovoril malo pozneje. Na tem mestu bi želel le še dodati, da bržkone najbolj izdelano ter najširše uporabljeno (pa tudi zlorabljeno) razumevanje pojma *etika* v sodobni etični literarni vedi izhaja iz Levinasa (včasih sta mu pridružena še Blanchot ali Bahtin s sorodnima pojmovanjema) in je vključeno ter

⁷ Angl: »virtue«. Pravzaprav bi bilo glede na sobesedilo pri Boothu besedo bolje prevajati kot »odlika«. Tako bi bila Boothova poanta jasnejša, saj beseda »odlika« nima tako enostransko etične konotacije kot denimo »vrlina« in Boothu omogoča etične in estetske »odlike« spraviti pod enoten skupni okvir. Prevod »vrlina« sem izbral, da bi vsaj z namigom (na primer na okorno sintagmo »estetska vrlina«) opozoril na Boothovo (vsaj po mojem) preveč poenostavljeno in zato napačno izpeljevanje, po katerem je vsaka »odlika« samodejno tudi že etična. Če bi šlo za antični kontekst in za Aristotelovo pojmovanje etike, bi bila taka izpeljava bržkone manj sporna; a Booth jo postavlja v popolnoma drugačen kontekst.

⁸ Etika se pogosto prekriva z estetiko v tistih pristopih, ki enačijo etiko s teorijo vrednot (oziroma vrednostno teorijo) in je nimajo zgolj za njen del. Vtis je, da lahko sem vsaj delno uvrstimo tudi Booth (gl. npr. Booth, *The Company* 106 isl.).

nadgrajeno (pogosto ob pomoči Derridaja, Badiouja ali Baumana) v raznih oblikah tako imenovane *etike drugega* oziroma *etike drugosti*. Tovrstni etični pristopi k literaturi se, kadar pravilno razumevajo in uporabljajo svoje filozofsko izhodišče, največkrat ukvarjajo z vprašanjem *odgovornosti* bralca ali s problemom *literarnosti* kot nekakšnega zglednega *modela drugosti*; v zadnjem primeru se večkrat prevesijo že v nekakšno *meta-etično* obravnavo literature. Dodati pa velja, da je Levinasova etika, če jo poznamo le površno in nato uporabljamo za namene etične literarne vede, še posebej ranljiva za nerazumevanja in napačne poenostavitve. V takih primerih denimo levinasovsko naslavljanje *drugosti* ni razumljeno kot *rekanje* (le dire), temveč kot *izrečeno* (le dit), to pa lahko – pogosto v kontekstu postkolonialnih študij – pripelje do dvoumnih rezultatov.⁹

Še eno pomembno vprašanje, ki ga mora pri sebi razjasniti vsak raziskovalec etične razsežnosti literature, je razmerje med etiko/moralo in estetiko, ki sem se ga ob Boothu bežno že dotaknil. Če formuliram dilemo čim krajše: kljub znamenitemu zatrjevanju Oscarja Wilda, da ni moralnih in nemoralnih literarnih del (temveč so le dobro ali slabo napisana), bi bržkone le malokdo resno izpodbijal trditev, da imajo vsaj nekatera dela – če ne celo vsa – tudi tako ali drugačno etično oziroma moralno razsežnost. Ključno vprašanje glede tega je, kakšno je razmerje med estetsko in etično vrednoto in/ali vrednostjo. Če ponovim nekatera izmed že navedenih vprašanj: *Ali je literarno delo sploh lahko nemoralno? Ali moralni spodrsljaji v literarnem delu zmanjšujejo njegovo estetsko vrednost (in narobe)? Ali delo, ki je z moralnega oziroma etičnega gledišča sporno, sploh lahko obvelja za umetniško?* Zagovorniki estetske avtonomije so prepričani, da je umetnost ločena od etike in da etične vrednote nikakor ne vplivajo na estetske. Za tako držo imajo pogosto zelo dobre razloge (poleg čisto teoretičnih denimo obrambo svobode literarnega ustvarjanja pred sodnim pregonom). Toda mnogi raziskovalci s področja etične literarne vede se z njo ne strinjajo. Argumentov, s katerimi utemeljujejo svoj pogled, je preveč, pa tudi preveč heterogeni so, da bi jih tu lahko pregledno navedel. Raje se bom osredinil na poseben in zelo pomemben problem, povezan s tem, namreč na estetsko prevrednotenje kanoniziranih literarnih umetnin na podlagi njihovega etičnega prevrednotenja. Booth se v knjigi *The Company We Keep* precej podrobno ukvarja s tem vprašanjem (z njim se knjiga pravzaprav začne in konča); pri tem se sklicuje na svojo lastno izkušnjo glede prevrednotenja nekaterih del, denimo *Huckleberryja Finna*, *Gargantue in Pantagruela*, pa tudi nekaterih drugih.

⁹ Gl. npr. Zalloua, Meffan in Worthington, Weller.

Booth se dobro zaveda kompleksnosti te problematike, ki je zaradi aktualistično ideoloških interesov pogosto podvržena enostranskim poenostavitvam. Izhaja tudi iz svoje lastne, glede tega »konvertitske« izkušnje. Kot mlad profesor književnosti, tako denimo poroča, se ni zavedal domnevno etično spornih mest v Twainovem in Rabelaisevem romanu, tudi ko je bil nanje opozorjen, ne, saj je pri njem prevladala privzgojena filozofija estetske avtonomije. Toda ko je – sklepamo lahko, da ob večji življenjski zrelosti – pozneje ta mesta tudi sam zaznal kot etično sporna, je to pomembno vplivalo na njegovo estetsko vrednotenje teh del. Nekateri raziskovalci so Bootha zaradi take drže kritizirali, češ da je ob spremembi svoje naravnosti podlegel tendenčnemu, površnemu, ideološko preddoločenemu branju ter da je obe deli vrednotil s stališča svojega lastnega zgodovinskega etičnega in moralnega horizonta, ne da bi upošteval zgodovinske in kulturne okoliščine ter moralne standarde dob in kultur, v katerih sta bila romana napisana (gl. npr. Berrong 689 isl.). Nie Zhenzhao bi tovrstno Boothovo branje imenoval *moralno* in ne *etično* kritištvo (o razliki med obema malo pozneje). Toda vtis je, da se Booth zaveda tovrstnih možnih ugovorov in ima nanje dobro pripravljen odgovor. Ustrezno branje literarnih del po njegovem ne pomeni, da se posameznemu delu pasivno prepustimo in nas tako v celoti posrka v besedilni svet, temveč da ob branju kljub življenju obenem ohranjamo tudi distanco, da še vedno ostajamo tudi oseba, kakršna smo v svojem lastnem, dejanskem družbenem in zgodovinskem svetu, in da zato nujno vrednotimo tudi s tega, svojega lastnega položaja.¹⁰

Problem tovrstnega prevrednotenja je občutljiv in kompleksen; ne le da je še vedno nadvse aktualen, temveč je po mojem mnenju celo eden najpomembnejših problemov etične literarne vede, ki se vselej znova pojavlja v novih različicah. Če ostanem pri Boothovem primeru, vidim načeloma tri možnosti za etično literarno vedo, kako se spopasti s tem problemom. Boothove argumente sem na kratko že predstavil. V skrajnem primeru (sam Booth ne gre tako daleč) se lahko tovrstno razumevanje stopnjuje do popolnega odrekanja umetniške vrednosti ti-

¹⁰ Gl. Booth *The Company* 414 isl. Booth, kot je razvidno iz tega, zavrača možnost popolnega pripoznanja *drugega* in *drugosti* (in je tudi res kritičen do te veje etične literarne vede kot »modne«). – Sicer pa Booth tu pravzaprav odpira pomembno hermenevitično vprašanje. Do podobnih uvidov je prišla (pod vplivom Gadamerjeve hermenevitične) tudi denimo estetika recepcije s svojo postavko, da ustrezno razumevanje literarnega dela vselej vključuje celotni razpon zgodovinskih horizontov pričakovanja, vključno s horizontom aktualnega bralca, seveda. Vendar pa je s tega izhodišča mogoče priti do različnih sklepov glede estetskega vrednotenja.

stim kanoniziranim literarnim delom, ki so z gledišča trenutnih etičnih ali moralnih standardov sporna. Del politično in ideološko motivirane sodobne literarne vede se odloča za to možnost. Boothovi nasprotniki na drugi strani poudarjajo estetsko avtonomijo ali pa, če ne izhajajo iz te predpostavke, pomen *natančnega branja* literarnih besedil, zahtevajo izločitev bralčevega aktualnega horizonta razumevanja, dokazujejo Boothovo prenapeto »nadinterpretacijo« in zgrešeno branje, pa tudi domnevno nepoznavanje ali vsaj neupoštevanje zgodovinskih okoliščin nastanka dela ter tedanjih moralnih in etičnih standardov. Po mojem mnenju nobena od teh možnosti vprašanja ne razrešuje ustrezno; plovovitejša bi bilo razumevanje, ki bi *resno* upoštevalo zgodovinski horizont nastanka dela, obenem pa vključevalo tudi aktivno soudeleženo aktualnega bralca z njegovim lastnim horizontom ter med obema momentoma zmoglo vzpostaviti ustrezno razmerje. Temu se po mojem približa Hanna Meretoja, ko ugotavlja tole:

Branje proznega dela o konkretnem zgodovinskem svetu lahko na dva med seboj povezana načina prispeva k bralčevemu zgodovinskemu čutu kot čutu za to, kaj je mogoče. Prvič, bralcu omogoči začutiti prostor izkušnje, znotraj katere je bilo mogoče izkusiti nekatere reči, težko ali nemogoče pa izkusiti druge, prostor izkušnje, ki je spodbujal nekatere vrste delovanja in mišljenja in odvrčal od drugih. Če gojimo čut za tovrstni prostor izkušnje, lahko razumemo dejanja, ki utegnejo sicer ostati nerazumljena. Drugič, čut za to, kakšne vrste prostor izkušnje je bil pretekli zgodovinski svet, lahko bralcu ali bralki omogoči, da z novega zornega kota uzre svoj lastni aktualni zgodovinski svet, da vidi njegove meje in slepe pege in zaznava druge možnosti izkušnje, misli in delovanja. (Meretoja 44)

Če to perspektivo po smislu prenesem na Boothov primer: Booth (enako seveda velja prav za vsakogar) ne stoji na kakem brezčasnem, nadzgodovinskem, absolutnem moralnem stojišču, s katerega bi lahko delil objektivno veljavne, absolutne moralne sodbe. Njegov položaj je omejen tako zgodovinsko kot tudi kulturno in osebno. Podobno kot bi se – mogoče zgolj iz politične korektnosti, mogoče iz prepričanja – izogibal (tako je vsaj razvidno iz njegovega pisanja) kritiziranju etičnih oziroma moralnih standardov kake druge, zlasti *subalterne* sodobne kulture z merili in standardi svoje lastne, bi moral biti previdnejši tudi pri preveč poenostavljeni kritiki etičnih meril *zgodovinsko* drugih kultur z gledišča svojih lastnih zgodovinskih standardov. Pa ne morda zaradi filozofije *etičnega relativizma*, ki bi vsiljevala mnenje, da so zaradi odsotnosti transcendentnega etičnega temelja vse vrednote nekako ekvivalentne, pač zgodovinsko in kulturno relativne, in se nam

tako denimo suženjstvo, ki se v kakem klasičnem literarnem delu pojavi kot nekaj samoumevnega, ne bi smelo zdeti nekaj moralno spornega. Nauk, ki ga ponuja Meretoja, nakazuje na drugačno poanto. Ta je v tem, da ob branju literarnih del, ko empatično vstopamo v drugačne, nam sicer tuje prostore izkustva, zaradi svojega *začasnega vživetega prebivanja* v njih začutimo njihovo izkustveno realnost, ki je doživljajsko popolnoma enako *realna* kot naša lastna. Ob tem se zavemo omejenosti in provizoričnosti svojih lastnih prostorov izkustva in s tem tudi zgodovinskih, kulturnih, moralnih itn. standardov. Tako zgodovinske kulture kot naša lastna lahko delujejo zgolj znotraj omejenih *možnosti*. Z gledišča danes še niti slutene, kaj šele dosežene moralne/etične ravni so naše moralne/etične norme po vsej verjetnosti enako pomanjkljive in sporne kot tiste, ki jih grajamo pri zgodovinsko (ali kako drugače) oddaljenih kulturah. Ne nazadnje nas tudi šele zavest o tem zares lahko *etično dvigne* in nam pomaga, da »živimo bolje« tako v Boothovem kot pri M. Nussbaum ves čas poudarjanem, torej aristotelovskem pomenu te sintagme. Kajti edino tako bomo tudi »boljši« literarni zgodovinarji in interpreti.¹¹

Z zadnjim primerom se približamo naslednji pojmovni dvojici, ki zahteva razjasnitev medsebojnega razmerja: *etika* in *politika*. Tudi tu smo soočeni z dvema nasprotujočima si pogledoma: za nekatere raziskovalce s področja etične literarne vede pravzaprav ni bistvene razlike med etiko in politiko oziroma – v nekoliko blažji različici – sta obe področji »ne-ločljivo povezani« (Schwarz 9; za podobne poglede prim. še Nussbaum, »Exactly« 60; Booth, *The Company* 70; Henriksen; Kamboureli), medtem ko za druge politični pristop k literaturi nima mesta znotraj etičnega (Meffan in Worthington; v osnovi tudi Zhenzhao, »Towards« 84, 87; Erdinast-Vulcan 63; Newton 27).

¹¹ Ker je prav tu največ možnosti za nesporazume, naj formuliram še malo drugače. Prav je, da so z današnjega gledišča tudi pretekla zavržna etična dejanja in standardi deležni naše kritike; ne nazadnje se etična/moralna zavest dviguje tudi (če ne celo predvsem) na ta način. A to ne bi smelo vplivati na naše estetsko vrednotenje literarnih del. Klasična literarna dela, ki temeljijo na danes nesprejemljivih etičnih standardih, so načeloma prav toliko etično »zavržna« kot tista, ki temeljijo na današnjih, le da bo ta perspektiva dosežena šele v prihodnje, z višjega etičnega gledišča. A tako zgodovinsko starejši kot današnji etični standardi so vselej zgolj v okviru vsakokratnih možnosti. Literarna dela, ki temeljijo na njih, so, če povem preprosto in tudi nekoliko okorno, odsev svoje dobe. In – spet poenostavljeno – njihova estetska vrednost je odvisna edino od tega, kakšen odsev dobe so, ne pa od tega, katere vrednote so bile za to dobo standardne. Za občutljivega (ali pa kar: dovolj profesionalnega) literarnega zgodovinarja oziroma interpreta zato »moralne napake« v delu, ki so to le z današnjega gledišča, ne pa z gledišča omejenih možnosti svoje dobe, ne bi smele veljati tudi za estetske.

Povezave med etiko in politiko sicer ne kaže kar zanikati. Med njima je temeljna vez denimo z gledišča, da je – v duhu Aristotelovega *homo politicus* – pravzaprav vse nekako povezano s politiko, drži pa tudi, da se etika in politika pogosto ukvarjata z istimi vprašanji. Vendar pa po mojem mnenju za etično literarno vedo niso plodovite prav vse kombinacije tega razmerja. Nekatere so ji lahko v oviro. Če zelo poenostavim, sta v osnovi dve možnosti razmerja med etiko in politiko: 1) prepričanje, da politika temelji na etiki in izhaja iz nje, in 2) temu nasprotno prepričanje, da etika temelji na politiki (drža, ki se po mojem nevarno giblje v bližini makiavelizma). Mislim, da drugo prepričanje ne omogoča pravega etičnega pristopa k literaturi, saj je etika¹² z njegovega zornega kota vselej politični konstrukt, in če poskušamo dognati poslednje vzgibe dejanj in odločitev literarnih oseb (ali avtorjevo »namero«), tako vselej končamo v političnem pristopu, ne etičnem.

Z gledišča etične literarne vede je zato po mojem mnenju edino dosledno, da med obema jasno razločujemo. Etika in politika nikakor nista eno in isto; v nekaterih pogledih si celo nasprotujeta (*Antigona*, denimo, je dober primer tega). Medtem ko gre pri politiki vselej za vprašanje moči in oblasti, pri *pravi* etiki nikoli ne gre za to, čeprav lahko razmerja moči in oblasti seveda sprožajo tudi etična vprašanja. V konkretni praksi je politika vselej poskus *pridobiti moč in oblast nad drugimi*; to je tudi značilnost političnega diskurza. Pri etiki je to drugače. Tu ne gre za zavladanje drugemu, temveč za *spoštovanje drugega*. V tem pogledu se etični diskurz – ne le v literarni vedi – tudi bistveno loči od političnega. Po mojem prepričanju etičnega pristopa k literaturi ne smemo uporabljati kot krinko za politični (ali kak drug) pristop. Strinjam se z Eugenom Goodheartom, da »mora biti vsakdo, ki se ukvarja z etičnim kritištvom, odporen na jezik moči« (Goodheart, citiran v Henriksen 490), kakršen je značilen za politično kritišтво.

Iz praktičnih razlogov šele zdaj omenjam terminološko vprašanje, ki bi moralo spremljati oziroma celo vpeljevati vsako ukvarjanje z etično literarno vedo (pa tudi z etičnimi vidiki drugih ved), namreč razmerje med *etiko* in *moralo*. Filozofi in literarni znanstveniki pojma pogosto uporabljajo kot zamenljiva (denimo Devereaux,¹³ Eskin, »Intro-

¹² Seveda pa tudi etični pristop k literaturi. Dober primer neustrezne, delno pa celo neetične obravnave najdemo pri M. Nussbaum, ko Posnerjevega drugačnega pojmovanja razmerja med etiko in literaturo ne zavrača s stvarno argumentacijo, temveč z diskreditacijo Posnerjevih domnevnih političnih nazorov (Nussbaum, »Exactly« 60).

¹³ Raba pri M. Devereaux je problematična ne le zaradi nerazločevanja med pojmom, temveč tudi zaradi mnogo preširokega pojmovanja izrazov etično/moralno, ki po njenih lastnih besedah zajema tudi »politično, ideološko, religiozno itn.« (Devereaux 10).

duction«, Nussbaum, *Love's*), čeprav se včasih zavedajo njunih različnih pomenov, pa tudi pojmovno zgodovinskih razlogov, ki so zakrivili terminološko nedoslednost glede tega (gl. npr. Nussbaum, *Love's* 169; Eskin, »On literature« 574). Drugi med obema pojmomoma jasno razlikujejo. Za Nie Zhenhzaa, na primer, je etika »splošna oznaka, ki zajema tako moralne kot nemoralne pojme, medtem ko je moralnost ožja oznaka, ki izključuje nemoralne pojme« (Zhenzhao v Ross 8); na podlagi tega tudi razlikuje med etičnim in moralnim pristopom k literaturi. »V nasprotju z moralnim pristopom pri etičnem pristopu k literaturi ne gre preprosto za vrednotenje dela kot dobrega ali slabega na podlagi današnjih moralnih načel. Etično kritištvo poudarja 'zgodovinskost', se pravi, obravnava etičnih vrednot v danem delu glede na posebni zgodovinski kontekst oziroma obdobje, v katerem je bilo delo napisano« (ibid 10; tudi Zhenzhao, »Towards« 54–55) ter ne glede na interpretovane osebnosti ali za njegovo dobo veljavne etične standarde.

Dodati sicer velja, da vzpostavitev jasne razlike med etiko in moralno ni prvenstveno naloga literarne vede, temveč prej filozofije, ki je obremenjena z zgodovinsko dediščino terminološkega nerazločevanja med obema. A če se želimo spopasti s prej omenjeno motečo kakofonijo, je tudi za etično literarno vedo nujno vsaj zavedanje o razliki med obema področjema. Ne nazadnje »moralna zgodba« ni isto kot »etična zgodba«.

S tem končujem pregled tem, ki jih mora etično raziskovanje literature nujno podvreči metodološki avtorefleksiji. Za sklep želim odgovoriti na – hote v duhu moralnega besednjaka formulirano – vprašanje, kakšen nauk je mogoče potegniti iz vsega tega. Kot prva se ponuja ugotovitev, da etična literarna veda – v mnogih pogledih morda celo najpomembnejša veja literarne vede – ni monolit, temveč jo sestavlja množstvo raznolikih pristopov. Razlogov za to raznolikost je več: osredotočanje na različne vidike ali ravni literarnih del oziroma polja literatura v celoti, različna metodološka izhodišča, podloženost z različnimi etičnimi teorijami oziroma filozofijami itn. V tej raznolikosti lahko vidimo značilno postmoderno kakofonijo tipa *anything goes*, lahko pa tudi za literarno vedo prav tako značilen *pluralizem*. Razlika med obema je po mojem mnenju v avtorefleksiji. Kakofonija je pluralnost brez metodološke in teoretične avtorefleksije.

Raznolikost etičnih pristopov k literaturi, ki so izjemno pomembni tudi v širšem družbenem kontekstu, je sicer načeloma neomejena. Ob ustrezni metodološki avtorefleksiji je literaturo z etičnega vidika res mogoče docela ustrezno raziskovati na najrazličnejše načine. Vseeno pa obstajajo (poleg že omenjene avtorefleksije) po mojem tudi nekatere omejitve, ki jih mora tovrstno raziskovanje literature upoštevati, če naj

velja za *etično* literarno vedo. Raziskovalci na tem področju morajo denimo spoštovati načela *etike kritištva*. To pomeni, da etičnega pristopa k literaturi ne smejo uporabljati kot preobleko za drugačne pristope. Literarna dela morajo brati *odgovorno*, kar pomeni, da morajo spoštovati njihovo singularnost in jih ne smejo izrabljati za lastne namene, tako kot se to na primer pogosto dogaja v raznih ideološko motiviranih pristopih. Etična razsežnost in potencial literature sta tako dragocena, da ju etična literarna veda ne sme zamegljevati z neodgovorno obravnavo. Beseda »etično« v sintagmi »etična literarna veda« bi morala po mojem mnenju zato označevati dvojje: posebno polje raziskovanja in obenem način, kako raziskujemo. Ti dve zavezi – raziskovanje etičnih vprašanj, in ne česa drugega, ter *etično* raziskovanje – sta po mojem mnenju za sicer pluralno etično kritištvo neprestopni meji.

LITERATURA

- Berrong, Richard M. »Finding Antifeminism in Rabelais; Or, a Response to Wayne Booth's Call for an Ethical Criticism«. *Critical Inquiry* 11.4 (1985): 687–696.
- Biwu, Shang. »The Rise of a Critical Theory: Introduction to ethical literary criticism«. *Foreign Literature Studies* 36.5 (2014): 26–36.
- Booth, Wayne C. *The Company We Keep. An Ethics of Fiction*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1988.
- Buell, Lawrence. »In Pursuit of Ethics«. *PMLA* 1.114 (1999) (Special Topic: Ethics and Literary Study): 7–19.
- Curtius, Ernst Robert. *Evropska literatura in latinski srednji vek*. Prev. Tomo Virk. Ljubljana: LUD Literatura, 2002.
- Davis, Todd F., in Kenneth Womack, ur. *Mapping the Ethical Turn. A Reader in Ethics, Culture, and Literary Theory*. Charlottesville and London: University Press of Virginia, 2001.
- Devereaux, Mary. »Moral Judgments and Works of Art: The Case of Narrative Literature«. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 62.1 (2004): 3–11.
- Erdinast-Vulcan, Daphna. »From Representation to Performance: A Bakhtinian Perspective on Literature and Ethics.« *Values of Literature*. Ur. Hanna Meretoja. 63–77.
- Eskin, Michael. »Introduction: The Double 'Turn' to Ethics and Literature?«. *Poetics Today* 25.4 (2004): 557–572.
- – –. »On Literature and Ethics«. *Poetics Today* 25.4 (2004): 573–594.
- Henriksen, Bruce. »'The Real Thing': Criticism and the Ethical Turn«. *Papers on Language and Literature* 27.4 (1991): 473–495.
- Jauss, Hans Robert. *Estetsko izkustvo in literarna hermenevtika*. Prev. Tomo Virk. Ljubljana: LUD Literatura, 1998.
- Johnson, Eleanor. *Practicing Literary Theory in the Middle Ages: Ethics and the Mixed Form in Chaucer, Gower, Usk, and Hoccleve*. Chicago: University of Chicago Press, 2013.
- Kamboureli, Smaro. »The Limits of the Ethical Turn: Troping towards the Other, Yann Martel, and Self«. *University of Toronto Quarterly* 76.3 (2007): 937–961.

- Kim, Youngmin. »Sea Change in Literary Theory and Criticism in Asia. Zhenzhao Nie, An Introduction to Ethical Literary Criticism«. *English Language and Literature* 60.2 (2014): 395–400.
- Kos, Janko. *Literarna teorija*. Ljubljana: DZS, 2001.
- Krause, Dagmar. *Timothy Findley's Novels between Ethics and Postmodernism*. Würzburg: Königshausen & Neumann, 2005.
- Locatelli, Angela. »The Moral and the Fable: A Fluid Relationship in Artistic Literature«. *Values of Literature*. Ur. Hanna Meretoja. 47–62.
- Meffan, James, in Kim L. Worthington. »Ethics before politics. J. M.Coetzee's Disgrace«. *Mapping the Ethical Turn*. Ur. Todd F. Davis in Kenneth Womack. 131–150.
- Meretoja, Hanna. »A sense of history – a sense of the possible: Nussbaum and hermeneutics on the ethical potential of literature«. *Values of Literature*. Ur. Hanna Meretoja. 25–46.
- – –, ur. *Values of Literature (Value Inquiry: Philosophy, Literature, and Politics)*. Leiden and Boston: Rodopi, 2015.
- Newton, Adam Zachary. *Narrative Ethics*. Cambridge, London: Harvard University Press, 1995.
- Nussbaum, Martha C. *Love's Knowledge. Essays on Philosophy and Literature*. New York; Oxford: Oxford university press, 1990.
- – –, »Exactly and responsibly. A Defense of Ethical Criticism«. *Mapping the Ethical Turn*. Ur. Todd F. Davis in Kenneth Womack. 59–79.
- Posner, Richard A. »Against Ethical Criticism«. *Philosophy and Literature* 21.1 (1997): 1–27.
- – –, »Against Ethical Criticism: Part Two«. *Philosophy and Literature* 22.2 (1998): 394–412.
- Ross, Charles. »A Conceptual Map of Ethical Literary Criticism: An Interview with Nie Zhenzhao«. *Forum for World Literature Studies* 7.1 (2015): 7–14.
- Schwarz, Daniel R. »A humanistic ethics of reading«. *Mapping the Ethical Turn*. Ur. Todd F. Davis in Kenneth Womack. 3–15.
- Weller, Shane. *Beckett, Literature, and the Ethics of Alterity*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave MacMillan, 2006.
- Zalloua, Zahi. »Derek Attridge on the Ethical Debates in Literary Studies«. *SubStance* 38.3 (2009): 18–30.
- Zhenzhao, Nie. »Ethical Approach to Literary Studies: A New Perspective«. *Foreign Literature Studies* 36.5 (2004): 16–24.
- – –, »Towards an Ethical Literary Criticism«. *Arcadia* 50.1 (2015): 83–101.

Ethical Literary Criticism between Cacophony and Plurality

Keywords: literature and ethics / literary criticism / ethical turn / ethics and morality / literature and politics / aesthetic autonomy

Although the so-called *ethical turn* in literary studies happened in the eighties and nineties of the twentieth century, the topic “Literature and Ethics” in its various forms and denominations has been present since the beginnings of the reflection on literature. This treatise summarizes the most prominent research directions of this topic and attempts to point out their strengths and weaknesses. As the most burning deficiency, it identifies the so-called cacophony of ethical approaches to literature, characterized by the lack of theoretical and methodological self-reflection. In order to overcome this deficiency, it proposes to scrutinize some basic concepts and relations of the ethical literary criticism, such as the range of terms “ethics” and “literature”, the relation between ethics and morality and between ethics and politics, the problem of aesthetic autonomy in relation to the ethical evaluation, the problematic issue of aesthetic re-evaluation on the ground of ethical evaluation, etc. In the conclusion, the treatise stresses the general importance of ethical research in literary studies and points out (the ethical) obligations of researchers engaging in ethical literary criticism.

1.01 Izvirni znanstveni članek / Original scientific article
UDK 82.0:17